

TÜRK TARİH ENCÜMENİ MECMUASI

Türk Tarih Encümeni tarafından neşredilir

YENİ SERİ — CİLT 1

SAYI 2 — Eylül - Teşrinisani 1929

BU SAYIDA

Ali Fuat	Rifat Sadık paşa
İsmail Hakkı	Vekayii Nakşi
Mahmut Kemal	Mehmet Ayetullah
Necibasım	Ş. Sami
Mehmet Behçet	Sinop kitabeleri
Necibasım	Türk matbaacılığı
Nahit Sırrı	Fransız seyyahları
Necibasım	Evliya Çelebi seyahatnamesi
Mehmet Fuat	Kitabiyat

İSTANBUL
LETAFET MATBAASI
1930

Türk matbaacılığı

Müellifi: Selim Nüzhet

Ebûluzziya matbaası 1928

Türkiyede Arap harflerile basılan son kitapların belki de en sonu. Talim ve terbiye hey'eti azasından fazılı muhterem İhsan beyefendinin hesaplarına göre İstanbulda Türk matbaacılığı 31 kânunusani 1729 da başlamış olduğuna göre içinde bulunduğumuz sene, matbaacılığımızın üçüncü asrının birinci yılı olmak lâzım geliyor. Şu hesapça Arap harfleri iki asır matbaalarımızı işgalden sonra yerini yeni Türk alfabesine bırakmış oluyor.

Avrupada matbaa bizden üç asır evvel ihtira edilmiş, Renaissance yani tekrar dünyaya geliş devri başlamış olduğundan bizim avrupadan bu kadar geri kalmamızın amillerinden birisi de matbaayı geç kabul edişimiz olmuştur. İtikadımıza göre bizim yeniden dünyaya gelişimiz aramızda kâtip çelebi ve Avrupada „Hacı halife „ diye anılan Mustafa efendi ile, başta Namık Kemal olmak üzere bâzı müverrihlerimizin « sefih » dedikleri Nevşehirli İbrahim paşanın himmeti ile olmuştur. Hacı Halife garp Türkleri arasında en çok tanınmış bir Türk muharriri olduğu gibi Avrupayı bize tanıtan ilk muharrirdir. İbrahim paşa ise yirmi sekiz Mehmet çelebinin oğlu Sait efendi ile Macarlı İbrahim efendinin matbaa tesisi hususundaki emellerine muvaffakiyet temin etmekle, bizi medeniyet ailesine sokmuştur. İbrahim paşa vakıa çok eğlenmiş, çok zevketmiş bir devlet adamıdır. Fakat meselâ metbuu olan üçüncü Ahmet ayı oynatmaktan zevk alan kaba tabiatlı bir padişah zamanında, sanayii nefiseyi, mimarlığı, şiiri himaye etmek, bir çok kitaplar tercüme ettirmek gibi unutulmaz hizmetler görmüş geniş nazarlı, hüsnü tabiat sahibi bir devlet adamı olduğunu inkâr etmek kabil midir. İbrahim paşa asrın en icap ettirdiği şeyleri yapmayıp ta Avrupa harplerini idame ettirmek, milleti en az on asır geri olan devri saadete götürmek yolunu tutsaydı acaba bugün halimiz ne olurdu?..

Herneyse, İbrahim paşa hakkında bitaraf bir münekkıt çıkarsa hak tarafımızda kalacağına eminim. Malûmdur ki Avrupada matbaa on beşinci asrın tam ortasında kuruldu. Biz ise bunu üç asır sonra aldık. Avrupada

Latin harflerile tibat ilerledikten sonra bundan ticaret yolu düşünmüş Arap harfleri tatbik edilerek İbni sinâ'nın asarı «Tahrirül Oklidis» ve saire basılmıştır. Arap harflerinin matbaacılığa tatbiki 1514 de olduğuna nazaran bize göre hazırlanmış bir basmacılığı bile almakta iki asır geç kalmışız.

Türkiyede matbaa bizden evvel teessüs etmiş, başında yahudiler olmak üzere Rum ve Ermeniler bir takım kitaplar basmışlardı. 1492 de Türkiye'ye gelen yahudiler matbaa avadanlığını beraber getirmiştiler. Hatta Ebuzziya Tevfik bey kastro matbaasının en eski yahudi matbaalarından biri olduğunu söylerdi. Yahudiler ikinci Beyazıt zamanında İstanbul ve Selânik'te kitap basarlardı. Hatta sabık Haham başı Hyım Naom efendi Mühendishane mektebinde Fransızca muallimliği ederken aramızda hasıl olan dostluk dolaysıyla bana Süleyman kanunî devrinde İranî harflerle basılmış biraz eksik Türkçe lûgat kitabı hediye etmişti. Bunu sair kitaplarımla beraber Darülfünun kütüphanesine verdim.

Türkiye'de tibat tarihi hakkında Selim Nüzhet beyefendinin verdiği malûmat içinde Halep'te şimşir üzerine hâk edilmiş bir Zebur'dan bahsediliyor. Frenglerin Ksilographie dedikleri ağaç basma bile bir aralık Türkiye'ye gelmiş demek ... Şu kayıt bana, çocukluğumdaki düşüncelerimden birini hatırlattı. Henüz sekiz on yaşında iken, doğduğum Kilis kasabasına Hintli bir hakkâk gelmişti. Onunla dost oldum. Kendisine Bakır levhalar üzerine, yazacağım eserlerimi kazmasını tavsiye ettim. Mühürücü bana, matbaanın öyle olmadığını söyledi. Nihayet ricalarıma dayanamadı. Gene çocukluğumuzda vüde getirip sonra yakmışım divanımdan bir gazeli bir bakır parçasına hâk etti. Bunu mühür basar gibi kâğıtlara bastım. Arkadaşlarıma dağıttım.

Selim Nüzhet beyefendi Devlet matbaasında bulunan bir kılışeye bakarak İstanbul'da ağaç basmacılığı vüde getirildiğini ileri sürüyor. [1] Bence bu ağacın basmacılıkta yani başlı başına kitap basmada kullanıldığına delâlet etmez. Böyle kılışeler kâtip celebının «Cihan nûma», sindaki harita resimleri için kazılan şimşirlerden birisi olacaktır.

Eserde matbaa harflerinin Viyana ve Fransadan getirildiği hakkındaki rivayetler uydurmadır [2]. Harfleri döken Arap oğlu isminde bir Ermenidir. Fakat bunun yazısı acaba bir kitaptan mı? Veya hattata mı yazdırılmış; malûm değil... Bunun halli için büyük tetkikat ister. Yani ozamanın hattatlarının yazılarıyla mukayese eylemek, bunlar arasında bulunamazsa kitaplarla karşılaştırmak gerek...

[1] S. 25

[2] S. 27

Müteferrika İbrahim efendiye halef olan İbrahim bugün, yerini tayin edemediğim bir kayda göre « Kuzattan İbrahim müteferrikanın damadı » diye hatırimda kalmıştır. Sicilli Osmanide „ Şakirdi „ diye gösterdiği gibi elimizdeki Selim Nüzhet beyefendinin eserinde [1] «Halifesi» kaydı görülmekte olduğuna göre damadı olması hakkındaki hatıram sahih olmalıdır. Gene eserde (780H.) merhum İbrahim efendinin terekесinden iştirа etmek kaydıda matbaanın İbrahim müteferrika ailesi elindeki terekeden manasına alınabileceği ilâve olunabilir.

S. 89'da bahsolunan Üsküdar matbaası harem iskelesi yokuşunun başında bulunan ve üçüncü Selim tarafından mensucat ve saire yapılmasına mahsus vücude getirilen on kadar handan Boyacı hanı diyс yapılan handa tesis edilmiş ve bu münasebetle burası «kütüphane hanı adını almıştı.

1247 tarihine kadar olan Türk matbaacılığı tarihi şimdiki Devlet matbaasının tesisi tarihine kadar 92 sahifada bitiyor. Devlet matbaasını bina eden Etem paşa olduğunu da ilâve edelim. Bundan sonra matbaacılığımızın her devir ve halini gösteren nûmuneler ilâve edilmiştir. Son derece dikkatle tertip ve intihap olunan bu örnekler kitaba cidden revnak vermiştir. Muhterem müellifi tebrik ve eserlerinin vaitleri gibi tamamlanmasını temenni eylerim.

NECİP ASIM

[1] S. 77